

ILMIY PSIXODIAGNOSTIKA BILAN AMALIY PSIXODIAGNOSTIKANING O'ZARO ALOQALARI

Haqberdiyeva Dildagul Xudoyberdi qizi

Psixologik diagnostika zamonaviy psixologiya fanining eng muhim tarmoqlaridan biri bo'lib, inson psixikasining individual xususiyatlarini aniqlash, baholash va prognoz qilishga qaratilgan ilmiy-amaliy faoliyatni o'z ichiga oladi. Ushbu sohaning rivojlanishida ikki asosiy yo'nalish — ilmiy psixodiagnostika va amaliy psixodiagnostika o'zaro uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi. Ilmiy psixodiagnostika nazariy konsepsiyalar, psixologik o'lchovlarning ilmiy asoslari, testlar va metodikalarning standartlashtirilishi, validlik va ishonchlilik mezonlarining aniqlanishi singari fundamental masalalarni o'rganadi. Bu yo'nalish psixodiagnostik metodlarning ilmiy asoslanganligini ta'minlab, ularning nazariy aniqligi va metodologik puxtaligini kafolatlaydi.

Amaliy psixodiagnostika esa ilmiy asoslangan metodlardan foydalanib, real vaziyatlarda inson xulq-atvori, shaxs xususiyatlari, emotsional holatlari, kognitiv jarayonlari va kasbiy moslashuvini baholash bilan shug'ullanadi. Psixologning amaliy faoliyatida test natijalarini interpretatsiya qilish, psixologik maslahat berish, korrektsiya yoki rivojlantiruvchi dasturlarni ishlab chiqish kabi jarayonlar ilmiy psixodiagnostikaning nazariy ishlanmalariga tayanadi. Demak, ilmiy va amaliy psixodiagnostika o'rtasidagi o'zaro aloqa psixologik tashxis jarayonining asosiy metodologik tayanchidir.

Ushbu mavzuning o'rganilishi hozirgi davrda ayniqsa dolzarbdir. Chunki global axborotlashuv, raqamli texnologiyalar rivoji, inson omili faoliyatining murakkablashuvi psixodiagnostikaning yanada aniq, ishonchli va tezkor bo'lishini talab qilmoqda. Innovatsion testlar, raqamli diagnostika platformalari, neyropsixologik o'lchovlar, psixometrik tahlil vositalari ilmiy psixodiagnostikaning salohiyatini kengaytirayotgan bo'lsa, amaliyotda ularning samarali qo'llanishi psixologik xizmat sifati va natijadorligini oshirmoqda.

Shunday qilib, ilmiy psixodiagnostika bilan amaliy psixodiagnostikaning o'zaro bog'liqligini chuqur tahlil qilish nafaqat psixologik tashxisning rivojlanish tamoyillarini aniqlash, balki real diagnostik faoliyatning samaradorligini oshiruvchi omillarni belgilashga ham imkon beradi. Mazkur maqola shu integratsiyaning nazariy va amaliy jihatlarini ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilishga qaratilgan.

Ilmiy va amaliy psixodiagnostika o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik psixologiya fanida keng o'rganilgan mavzulardan biridir. XX asr boshlaridan boshlab A. Bine [1], V. Shtern [2], R. Kettell [3], D. Veksler [4] kabi olimlar psixometrik yondashuvning nazariy asoslarini ishlab chiqqan va testlarning ilmiy validatsiyasiga alohida e'tibor qaratgan. Keyinchalik L. Kronbax [5], A. Anastazi [6], J. Guilford [7] singari tadqiqotchilar

diagnostik metodlarning ishonchlilik va validlik mezonlarini chuqur tahlil qilib, ilmiy psixodiagnostikaning metodologiyasini takomillashtirdilar.

Amaliy psixodiagnostika yo'nalishida esa K. Rogers [8], E. Erikson [9], G. Eysenck [10], K. Levin [11] singari olimlar diagnostika natijalarining psixologik amaliyotdagi qo'llanilish mexanizmlarini ochib bergan. Zamonaviy davrda D. Meyers [12], M. Zeigler [13], S. Urbina [14] kabi tadqiqotchilar ilmiy va amaliy diagnostika integratsiyasining psixologik xizmat sifati va tashxis samaradorligiga ta'sirini o'rgangan.

O'zbek psixologi olimlari — O. Toshinov [15], E. G'oziyev [16], R. Sunnatova [17], M. Qurbonov [18], N. Jo'rayev [19] va boshqalar psixodiagnostikaning metodik asoslari, milliy madaniyatga mos testlar yaratish va diagnostikaning amaliy jarayondagi ahamiyatini yoritganlar. Umuman olganda, mavjud ilmiy manbalar ushbu mavzuning nazariy va amaliy jihatlari yetarli darajada o'rganilganini, ammo raqamli diagnostika, madaniy moslashtirilgan testlar va yangi psixometrik yondashuvlar bo'yicha izlanishlar davom etayotganini ko'rsatadi.

Psixodiagnostika fani rivojida ilmiy va amaliy yondashuvlarning uyg'unlashuvi alohida ahamiyat kasb etadi. Ilmiy psixodiagnostika metodlar, testlar va o'lchov vositalarining nazariy-asoslangan variantini yaratishni, ularni psixometrik ko'rsatkichlar asosida standartlashtirishni, validlik va ishonchlilik darajalarini aniqlashni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi. Har qanday diagnostik metod ilmiy baholash mezonlaridan o'tmaguncha, uni amaliy faoliyatda qo'llash mumkin emas. Shu sababli ilmiy psixodiagnostika psixologik o'lchovning "tayanch laboratoriyasi" sifatida qaraladi.

Amaliy psixodiagnostika esa insonning real hayotiy vaziyatlardagi psixologik holatini baholash, shaxslararo munosabatlar, kasbiy qobiliyat, emotsional barqarorlik, shaxs xususiyatlari va kognitiv jarayonlarni o'lchashga qaratilgan faoliyatdir. Psixolog amaliy jarayonda ilmiy asoslangan testlardan foydalangan holda, o'tkazilgan diagnostik tadqiqot natijalarini interpretatsiya qiladi, xulosa chiqaradi va zarur bo'lsa, korreksion yoki rivojlantiruvchi dasturlarni taklif etadi. Demak, amaliy psixodiagnostika ilmiy psixodiagnostikaning samaradorligini amaliyotda sinovdan o'tkazuvchi jarayon sifatida namoyon bo'ladi.

Ilmiy psixodiagnostika va amaliy psixodiagnostika o'rtasidagi o'zaro aloqa, avvalo, metodlar va natijalarning bir-birini to'ldirishi bilan tavsiflanadi. Ilmiy yondashuv diagnostik metodlarni aniq psixometrik ko'rsatkichlar bilan ta'minlaydi. Masalan, biror testning validligi yuqori bo'lmasa, u amaliy faoliyatda ishonchli natija bermaydi. Aksincha, amaliyotda kuzatilayotgan psixologik holatlar, shaxslararo muammolar, kasbiy yo'nalishdagi ehtiyojlar ilmiy psixodiagnostikaning yangi metodlar ishlab chiqishiga turtki bo'ladi. Shu tariqa amaliyot fan uchun real ma'lumot manbai bo'lib xizmat qiladi.

Ilmiy psixodiagnostikaning muhim vazifalaridan yana biri – psixometrik tahlil orqali diagnostik vositalarning strukturasini aniqlashdir. Faktor tahlili, regressiya

modellari, korrelyatsion tahlil kabi metodlar yordamida test bandlarining sifat ko'rsatkichlari o'rganiladi, ortiqcha bandlar chiqarib tashlanadi, mazmunan tor yoki umumiy bo'lmagan elementlar qayta ishlab chiqiladi. Bu jarayon testning ishonchliligini oshiradi. Amaliy psixodiagnostikada esa ushbu testdan foydalanish jarayonida olinadigan natijalarning talqin aniqligi oshadi, psixolog xulosalari real holatga mos keladi.

Psixodiagnostikaning amaliy yo'nalishida eng muhim vazifalardan biri — diagnostik jarayonning individual, madaniy va ijtimoiy omillarni hisobga olgan holda o'tkazilishidir. Ilmiy psixodiagnostika esa bu omillarning psixometrik ta'sirini o'rganib, madaniy moslashtirilgan test variantlarini ishlab chiqadi. Masalan, chet elda yaratilgan testlar o'zbek madaniyatiga mos kelmasligi mumkin. Ilmiy diagnostika bu bo'shliqni to'ldirib, lokal muhitga moslashtirilgan metodikalar yaratadi. Bu esa amaliy psixologning ishonchli natijalar olishiga imkon beradi.

Ilmiy va amaliy psixodiagnostika bir-birini to'ldiruvchi tizim sifatida qaralganda, diagnostik jarayonning uch asosiy tamoyili — aniqlik, obyektivlik va samaradorlik to'liq ta'minlanadi. Aniqlik ilmiy metodlar bilan bog'liq bo'lsa, obyektivlik test natijalarining standartlashtirilgan baholash mezonlariga asoslanishi bilan bog'liqdir. Samaradorlik esa amaliy psixolog tomonidan natijalarni to'g'ri talqin qilish, reabilitatsiya yoki korreksion dasturlarni ishlab chiqishda namoyon bo'ladi. Agar ilmiy psixodiagnostika amaliyotdan uzilib qolsa, metodlar eskiradi, shaxsni baholash aniqligi pasayadi. Aksincha, agar amaliyot ilmiy asosga ega bo'lmasa, psixologning xulosalari subyektiv bo'lib qoladi.

Raqamli psixodiagnostika taraqqiyoti ham ilmiy va amaliy yondashuvlarning integratsiyasini kuchaytirayotgan omillardan biridir. Onlayn testlar, sun'iy intellekt asosidagi diagnostik platformalar, neyropsixologik o'lchov tizimlari dastlab ilmiy tekshiruv jarayonida sinovdan o'tkaziladi, shundan keyingina amaliyotga joriy qilinadi. Amaliy psixodiagnostika esa bu yangi texnologiyalarning qulayligi, tezkorligi va samaradorligini amalda ko'rsatib beradi. Bu ikki yo'nalishning o'zaro ta'siri psixodiagnostikaning kelajakdagi rivojlanish strategiyasini belgilaydi.

Shu tariqa, ilmiy psixodiagnostika bilan amaliy psixodiagnostikaning o'zaro aloqalari diagnostika jarayonining ilmiy asoslangan, tizimli va samarali bo'lishini ta'minlaydi. Ular birgalikda psixologik tashxisning sifatini oshiruvchi ikki asosiy poydevor sifatida namoyon bo'lib, zamonaviy psixologiya oldida turgan murakkab vazifalarning hal qilinishi uchun zarur tizimli yondashuvni yaratadi.

Ilmiy psixodiagnostika va amaliy psixodiagnostika o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni chuqur o'rganish zamonaviy psixologiya amaliyoti uchun strategik ahamiyatga ega. Avvalo, psixologik diagnostikaning aniqligi va ishonchliligi faqat ilmiy asosda ishlab chiqilgan testlar va metodikalarga tayanishi mumkin. Agar amaliyotda qo'llanilayotgan diagnostik vositalarning ilmiy validligi tekshirilmagan bo'lsa, inson psixikasini baholashda subyektivlik kuchayadi va tashxisning to'g'riligi xavf ostida qoladi. Shu

bois, ikki yo'nalishning o'zaro integratsiyasini o'rganish psixologik baholash jarayonining sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Ikkinchidan, raqamli psixodiagnostika, onlayn test tizimlari, neyropsixologik o'lchovlar va sun'iy intellekt asosidagi baholash vositalarining keng tarqalishi diagnostika jarayoniga yangi talablar qo'ymoqda. Bu vositalarning ilmiy asoslanganligi, psixometrik barqarorligi va amaliy samaradorligini ta'minlash uchun ilmiy va amaliy psixodiagnostika yondashuvlarini uyg'unlashtirish zarur. Aks holda, zamonaviy texnologiyalar asosida yaratilgan testlar psixologik nuqtai nazardan yetarlicha ishonchli bo'lmay qolishi mumkin.

Uchinchidan, madaniy moslashtirilgan diagnostika masalalari ham bu mavzuni o'rganishni dolzarb qiladi. Chet elda yaratilgan testlarning ko'pchiligi milliy madaniyat, til va ijtimoiy kontekstni to'liq hisobga olmaydi. Ilmiy psixodiagnostika madaniy moslashtirishni ta'minlasa, amaliy psixodiagnostika esa uning real sharoitda qay darajada samarali ekanini ko'rsatadi. Demak, integratsiyani o'rganish o'zbek jamiyatiga mos, aniq va obyektiv diagnostik vositalarni yaratishga xizmat qiladi.

Nihoyat, ta'lim, tibbiyot, ijtimoiy soha, harbiy xizmat, kasbiy tanlov va kadrlar boshqaruvi kabi ko'plab sohalarda psixodiagnostikaning roli ortib borayotgan bir paytda, ilmiy va amaliy yondashuvlar birligining zarurligini anglash psixologik xizmat sifatini sezilarli darajada oshirishga yordam beradi. Shu sababli mazkur mavzuni o'rganish psixodiagnostikaning rivojlanish istiqbollarini belgilash, diagnostika jarayonining ilmiy asoslanganligini kuchaytirish hamda amaliyotda qo'llaniladigan metodikalarni takomillashtirish uchun muhim metodologik poydevor yaratadi.

Ilmiy psixodiagnostika bilan amaliy psixodiagnostikaning o'zaro aloqalarini tahlil qilish ushbu sohaning nazariy asoslari va amaliy mexanizmlarini chuqur anglash imkonini beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, psixologik diagnostika samaradorligi avvalo uning ilmiy asoslanganlik darajasiga, ya'ni diagnostik vositalarning validligi, ishonchliligi va standartlashtirilgan mezonlarga ega bo'lishiga bog'liq. Ilmiy psixodiagnostika psixologik o'lchovning metodologik poydevorini yaratib, testlarning ilmiy tekshiruvdan o'tishini ta'minlaydi. Amaliy psixodiagnostika esa bu ilmiy vositalarning real hayotiy vaziyatlarda qay darajada natija berishini ko'rsatadi.

Shuningdek, mazkur ikki yo'nalishning uyg'un ishlashi psixologik tashxisning obyektivligi va aniqligini oshiradi, psixologning xulosalarini ishonchli va asosli qiladi. Amaliyotda yuzaga kelayotgan yangi ehtiyojlar, raqamli diagnostika vositalari va madaniy moslashtirilgan metodikalarga bo'lgan talab ilmiy psixodiagnostika oldiga yangi vazifalar qo'ymoqda. Shu bilan birga, ilmiy yondashuvning amaliy tajriba bilan boyitilishi psixodiagnostik xizmat sifatining yuksalishiga olib keladi.

Demak, ilmiy va amaliy psixodiagnostika o'zaro bog'liq bo'lgan ikki tizim bo'lib, ular birgalikda psixologik tashxisning mazmuni, sifati va natijadorligini belgilaydi. Ularning integratsiyasi psixologiya fanining rivojlanishiga, psixologik xizmatning sifatli tashkil etilishiga hamda inson psixikasini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Binet, A. Modern Ideas About Children. New York: Payne, 2004.
2. Stern, W. Psychological Methods of Testing Intelligence. Baltimore: Warwick Press, 2005.
3. Cattell, R. B. The Scientific Analysis of Personality. London: Academic Press, 1998.
4. Wechsler, D. The Measurement and Appraisal of Adult Intelligence. Baltimore: Williams & Wilkins, 1997.
5. Cronbach, L. J. Essentials of Psychological Testing. New York: Harper & Row, 1990.
6. Anastasi, A. Psychological Testing. New York: Macmillan, 1997.
7. Guilford, J. P. The Nature of Human Intelligence. New York: McGraw-Hill, 1991.
8. Rogers, C. On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy. Boston: Houghton Mifflin, 1995.
9. Erikson, E. H. Childhood and Society. New York: W. Norton, 1993.
10. Eysenck, H. J. The Structure of Human Personality. London: Methuen, 1998.
11. Lewin, K. Principles of Topological Psychology. New York: McGraw-Hill, 2000.
12. Myers, D. G. Psychology. New York: Worth Publishers, 2014.
13. Zeigler, M. Foundations of Psychometrics. Boston: Pearson, 2010.
14. Urbina, S. Essentials of Psychological Testing. London: Wiley, 2014.
15. Toshinov, O. Psixodiagnostika asoslari. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti, 2012.
16. G'oziyev, E. Umumiy psixologiya. Toshkent: Fan nashriyoti, 2010.
17. Sunnatova, R. Amaliy psixodiagnostika metodlari. Toshkent: Innovatsiya, 2018.
18. Qurbonov, M. Psixologik diagnostika va testlashtirish. Samarqand: SamDU nashriyoti, 2020.
19. Jo'rayev, N. Shaxs psixologiyasi va diagnostika. Toshkent: Universitet, 2016.